

hvorefter han blev dømt efter kongeloven fra 1665, der fastsatte den højeste straf for majestætsforbrydelser. Struense blev halshugget, radbrækket og sat på hjul og stejle til skræk og advarsel. De fleste af hans reformer blev afskaffet, men man bibeholdt den trykkefrihed, som Struense havde indført, og som var med til at fælde ham.

Som reaktion på Struenses tyske styre og det forhold, at store dele af den "danske" embedsadel var af tysk afstamning, indførte man i 1776 *Indfødsretten*. Denne lov betød, at man for at opnå et embede i helstaten Danmark-Norge, Slesvig og Holsten skulle være født i et af disse lande. Den danske helstat var en multinational og flersproglig stat, hvor der blev talt dansk, norsk, tysk og frisisk. Der adskilte ikke folkeslagene, hvilket sprog de talte, for de var alle kongens undersåtter, og en egentlig nationalfølelse kendte man formodentlig ikke før i 1800-tallet.

Ytringsfriheden, i praksis trykkefrihed, blev udnyttet af fremskridtsvenlige borgerlige i det enevældige Danmark. *Den oplyste enevælde* var i sin praktiske politik lydhør over for den offentlige mening, der i disse år var under indflydelse af de store omvæltninger ude i verden. Den Amerikanske Uafhængighedserklæring og Frihedskrig og Den Franske Revolution satte nye standarder. Selv efter at Den Franske Revolution var gået ind i sin radikale periode, og efter at Ludvig den XVI og hans dronning var blevet henrettet i 1793, kunne man i Danmark skrive, hvad man ville, selv om mange kronede hoveder efter begivenhederne i Frankrig frygtede for en lignende udvikling i deres lande. Men i 1799 kom Trykkefriehedsforordningen, som betød censur. En del radikale danske skribenter blev ofre for denne lov. Nogle blev udvist af landet, andre blev fængslet i perioder, og atter andre blev underkastet livsvarig censur.

Udenrigspolitik 1720-1814

Danmark undgik at blive indblandet i 1700-tallets mange europæiske krige, og i slutningen af århundredet drog danske købmænd fordel af neutralitetspolitikken. Konflikterne mellem de europæiske stormagter gav danske skibe gode muligheder for at sejle med varer til og fra de krigsførende magter i en sådan grad, at perioden i slutningen af 1700-tallet kaldes den florissante, den blomstrende handelsperiode. Men på grund af den store europæiske konflikt, som var et resultat af revolutionskrigene, der gik over i napoleonskrigene, blev det stadigt vanskeligere for Danmark at opretholde den praksis, at danske skibe frit kunne sejle med varer til og fra de krigsførende magter. Den danske regering indførte en aktiv konvojeringspolitik og valgte at lade danske orlogsskibe eskortere handels-

skibene. Denne politik resulterede i sammenstød med England, der var verdens førende sømagt.

For ikke at stå alene i konflikten indgik Danmark et væbnet neutralitetsforbund med andre neutrale lande Sverige, Rusland og Preussen. England opfattede dette som en provokation, og i 1801 udrustede England en kæmpemæssig flåde, der sejlede ind i Østersøen for at ordne forholdene. Danmark havde på den tid en meget betydelig flåde, som dog ikke kunne sammenlignes med den engelske. I foråret 1801 kunne den svenske og russiske flåde ikke nå at komme til hjælp, og Danmark måtte alene tage det første slag for det væbnede neutralitetsforbund. Det resulterede i det berømte *Slaget på Reden*, hvor den danske flåde blev lagt i en flydende fæstningsvold uden for Københavns havn. Den engelske søhelt Nelson var næstkommanderende for den engelske flåde, og ved en kombination af overlegne styrker og krigslist sejrede englænderne i det store slag.

Det klare danske nederlag blev i Danmark opfattet som en halv sejr eller i hvert fald uafgjort. At slaget også på engelsk side blev opfattet som et stort og hårdt slag vidner statuen på Trafalgar Square i London om. På den ene side af dette mægtige monument over Lord Nelsons tre største sømilitære sejre står *"The Battle of Copenhagen 1801"*. Danmark havde været nødsaget til at tage den udsigtsløse konfrontation, som landet ikke havde forberedt sig på, for at være troværdig som partner i det væbnede neutralitetsforbund. Dette forbund ophørte kort efter, da Rusland trak sig ud.

I 1806 gik napoleonskrigene ind i en fase, hvor Napoleon ønskede at udsulte England ved den såkaldte fastlandsspærring. Den gik ud på at afskære englænderne fra at handle med de europæiske lande ved at lukke havnene for engelske skibe. I den situation blev den dansk-norske flåde af englænderne opfattet som en trussel, og den engelske regering forlangte den danske orlogsflåde udleveret. Det kunne den danske regering ikke gå med til, og i sensommeren 1807 kom englænderne igen. Da det havde været ret omkostningskrævende i 1801 at tage kampen op med den danske flåde foran København, valgte englænderne en anden strategi. De gik i land med et meget stort antal tropper, omringede hovedstaden og påbegyndte det første historiske eksempel på et terrorbombardement af en civilbefolkningen – københavnernes. Efter tre dage, og efter at store dele af byen lå i ruiner, var den danske regering mør, og englænderne kunne sejle væk med hele orlogsflåden.

Danmark valgte herefter at alliere sig med Napoleon, og perioden 1807-1814 kaldes derfor for englandskrigen, selvom der ikke var mange egentlige krigshandlinger. Englænderne nøjedes med at beherske de danske farvande med deres orlogsflåde og med at besætte visse strategisk beliggende øer.

C.A. Lorentzen: Københavns Bombardement 1807 set fra Kgs. Nytorv

Danmarks påtvungne alliance med Napoleon kom til at koste dyrt. De store udgifter til hæren, de dårlige økonomiske betingelser for handelen som følge af krigen betød, at landet gik fallit. Der opstod inflation, og i 1813 greb man til en total pengeombytning, hvor man kun fik én ny rigsdaler for seks gamle. Og ved fredsslutningen efter napoleonskrigene i 1814 mistede Danmark Norge til Sverige, som havde formået at spille sine kort bedre, og Norge indgik personalunion med Sverige, indtil det i 1905 opnåede selvstændighed.

Dansk guldalder?

Perioden 1800-1850 kaldes for Guldalderen. Det er ikke en historisk betegnelse, men knytter sig alene til udviklingen inden for litteratur og kunst. Der er i øvrigt ikke meget guldalder over perioden, hvor Danmark mister Norge, går bankerot, oplever stor fattigdom, og hvor ytringsfriheden indskrænkes.

Som reaktion på katastroferne opstår der en nationalromantisk strømning inden for litteratur og billedkunst. Guldaldermalerne valgte ofte nationale motiver, og forfattere skildrede ældre heroisk dansk historie. I 1819 blev der udskrevet en konkurrence om en dansk nationalsang. Der indkom mange forslag, og til trods for at Adam Oehlenschlägers *"Der er et yndigt land"* ikke vandt dengang, blev det alligevel denne fredsommelige hyldest til landet, der skal bestå *"så længe Bøgen spejler sin Top i Bølgen blå"*, der vandt på langt sigt.

Ved fredsafslutningen efter napoleonskrigene var de tyske stater blevet lovet, at der skulle oprettes stænderforsamlinger i landene i Det Tyske Forbund. De gamle stænderforsamlinger havde ikke haft stor indflydelse. De var også kun blevet indkaldt med uregelmæssige mellemrum, når staterne var i krise, hvis løsning krævede alle stænders aktive medvirken. Men i den udvikling i retning af demokrati, der var blevet sat i gang af den franske revolution, og som blev modarbejdet af de enevældige fyrster, var stænderforsamlingerne et kompromis. I hertugdømmerne var der ideer om én stænderforsamling for Slesvig-Holsten, men den danske regering besluttede, at der skulle være fire stænderforsamlinger for rigets fire dele: Holsten, Slesvig, Jylland, Øerne. Der var snævre rammer for, hvem der kunne vælges til stænderforsamlingerne, ligesom det var begrænset, hvilke spørgsmål forsamlingerne måtte beskæftige sig med – således var den politiske styreform, enevælden, ikke til debat. Stænderforsamlingerne var kun rådgivende og bestod af godsejere, bønder og borgere. Men da det kun var ejendomsbesiddere over en vis størrelse, der havde valgret, var det kun den velhavende del af den mandlige befolkning, der havde stemmeret. Man valgte samtidig at begrænse stænderforsamlingernes "magt" ved ikke at tillade mere end to stænderforsamlinger at holde møde samtidigt.

Til trods for mange begrænsninger gav stænderforsamlingerne nogle befolkningsgrupper de første erfaringer med en demokratisk institution. Og fra slutningen af 1830'erne pressede stærke kræfter i borgerskabet og blandt gårdejerne på for at få ændret det politiske system og for en liberalisering af det økonomiske liv, som var hæmmet af kongelige privilegier, monopoler og snærende lavsregler.

OVERSIGT	6. 1788 LANDBOREFORMERNE
1733	Stavnsbåndet indføres.
1770	Christian 7's livlæge, Struensee, får enevældig magt.
1772	Struensee arresteres og henrettes.
1784	Kronprins Frederik (senere VI) overtager magten.
1788	Stavnsbåndet ophæves som en af landboreformerne
1799	Trykkefriheden indskrænkes og P.A. Heiberg landsforvises
1800	Adam Oehlenschlägers Digte 1801
1801	Slaget på Reden
1814	Den nye skolelov indfører 7 års undervisningspligt DK må afstå Norge
1830	Stænderforsamlingerne

7. 1849 Junigrundloven

TIDSLINJE		
1	960	Danmarks fødsel
2	1241	Jyske Lov
3	1397	Kalmarunionen
4	1536	Reformationen
5	1660	Enevælde
6	1788	Landboreformerne
7	1849	Grundloven
8	1901	Systemskiftet
9	1933	Kanslergadeforliget
10	1950	Kold krig og velfærdsstat
11	1973	Jordskredsvalg og oliekrise
12	2001	DK en del af globen

I midten af 1800-tallet indledes en moderniseringsproces af de vesteuropæiske samfund. Den har groft sagt to forudsætninger: Dels Den Industrielle Revolution i England i sidste halvdel af 1700-tallet, dels Den franske Revolution i 1700-tallets sidste årti. Og fra disse to forudsætninger stammer hver af moderniseringens to hovedkræfter, nemlig den voldsomme økonomiske vækst og den politiske demokratisering. De to strømninger har i 1848 fået styrke nok til som en *tsunami* at vælte mange af de eksisterende enevældige systemer omkuld og i sit kølvand iværksætte en række økonomiske reformer, der sigter mod en økonomisk liberalisering af erhvervsstrukturen.

Danmark inddrages også i denne bevægelse. Men betegnende nok sker det her ikke som i de fleste andre europæiske stater gennem en voldelig revolution, men ved at repræsentanter for det københavnske borgerskab i marts 1848 møder op hos den nyudnævnte kong Frederik 7 og pænt anmoder om en fri forfatning, hvortil kongen venligt svarer, at han allerede har afskediget det gamle ministerium og dermed banet vejen til at indlede den proces, der skal føre til afskaffelsen af det enevældige system.

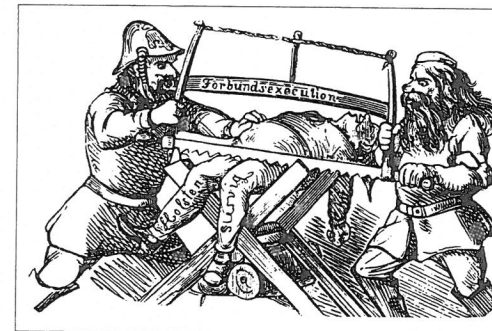
Denne proces afsluttes i 1849 med indførelsen af den demokratiske *Junigrundlov*. Landet fik to lovgivende forsamlinger: Folketinget og Landstinget, tilsammen kaldet Rigsdagen. Til Folketinget havde alle mænd, der var fyldt 30 år og havde egen husstand, valgret; det indbar at tjenestefolk og fattighjælpsmodtagere ikke kunne stemme. Til Landstinget var valget indirekte, og stemme kunne mænd over 40 år. Kvinder havde slet ikke valgret. Man har diskuteret, hvor demokratisk 1849-forfatningen egentlig var. Set ud fra et nutidigt perspektiv var valgreten stærkt begrænset og grundloven derfor ikke videre demokratisk, men efter datidens normer var valgretsbestemmelserne i Danmark faktisk ret vidtgående.

Tabet af Sønderjylland

Den nationale bevidstgørelse, der kulminerede i 1848-revolutionerne rundt omkring i Europa, ramte ikke blot Danmark, men også de tysksindede i Slesvig og Holsten, som jo var en del af den enevældige danske helstat. De ville indgå i en ny tysk stat, der i 1848 virkede som en reel mulighed, derfor udbrød der en (borger-)krig mellem Danmark og de tyske oprørere i hertugdømmerne, der blev støttet af den nye tyske stormagt Prejsen. Krigen varede med afbrydelser frem til 1850. De fleste danskere havde ikke noget imod at lade Holsten blive tysk; her talte hele befolkningen faktisk tysk, men man krævede, at den dansk-tyske grænse skulle gå ved floden Ejderen mellem Slesvig og Holsten. Problemet var, at det tysktalende flertal i Slesvig også ønskede at blive indlemmet i en tysk stat. Man kan sige, at Slesvig/Sønderjylland var stridens æble, og forsøg på at indgå kompromisser ved at dele landsdelen kunne Danmark ikke acceptere. *"Det skal ej ske"* udtalte Frederik 7.

Efter russisk indgriben måtte Prejsen trække sig ud af krigen, som herefter endte med, at helstaten forblev samlet under den danske konge. Danmark måtte ved fredsslutningen love ikke at knytte Slesvig tættere til landet end Holsten. Der var hermed lagt låg på konflikten, men løst var den ikke. I 1863 vedtager Rigsdagen en fællesforfatning for Danmark og Slesvig (*"Novemberforfatningen"*). Prejsens nye stærke mand Otto von Bismarck udnytter situationen og erklærer krig, da Danmark jo har brudt fredsaftalerne fra 1851.

Krigen i 1864 bliver både militært og politisk en katastrofe for Danmark. Hæren er uforberedt på moderne krigsførelse, de historiske forsvarsværker ved

En Amputation. Vittighedsbladet Folkets Nisse fremstillede – meget forudseende – de tyske planer med Danmark på følgende måde i september 1863

Dannevirke er helt utilstrækkelige og forlades uden kamp, og skanserne ved Dybbøl, hvor den danske hær søger at fastholde en del af Slesvig, skydes i sænk af det moderne tyske artilleri. I England afholdes i april-maj en våbenstilstandskonference, hvor de danske forhandlere uklogt afviser et engelsk forslag til deling af Slesvig efter sproggrænsen. Konferencen går i hårdknude,

og krigen fortsætter med nye danske nederlag, indtil der i juli på ny sluttet våbenstilstand. Ved fredsslutningen må Danmark afstå begge hertugdømmer til Tyskland.

NATIONALISMEN OG HØJSKOLERNE

En af følgerne af Den Franske Revolution (1789-99) og Napoleonskrigene (1799-1815) var, at en voldsom bølge af nationalistiske følelser skyllede over Europa. Denne bølge ramte også Den danske helstat. Men her i form af at de tysktalende i Slesvig og Holsten, der som nævnt ønskede at komme ind i en samlet tysk nationalstat, mens de dansktalende både i Slesvig/Sønderjylland og i resten af riget samledes under slagordet "*Danmark til Ejderen*" (den flod der skiller Slesvig og Holsten). Samtidig opstod især blandt studerende en ny *nordisk* fællesskabsfølelse.

Som i andre nationer opstod også i Danmark en følelse af, at netop danskerne var et (af Gud) udvalgt folk, kvalitativt bedre end andre nationer og med en historisk mission, hvis indhold dog ikke kunne præciseres nærmere. Det var særlig kredset omkring præsten, salmedigteren og politikeren N.F.S. Grundtvig, der nærede sådanne følelser.

Konkret gav de sig udslag i oprettelsen af folkehøjskolerne. Ideen til disse havde Grundtvig fået; men det blev skolemanden Kristen Kold, der omsatte ideerne i praksis. Mange unge danske mænd og kvinder fra gårdmandsmiljø fik både praktiske landbrugskundskaber og national dannelse gennem et højskoleophold. På kursernes skema stod dansk historie og litteratur, grundtvigiansk kristendomskundskab samt nordisk mytologi.

De nationalistiske følelser, som blev vakt til live i 1800-tallets begyndelse overalt i Europa, hjemsøger stadig kontinentet – hyppigst i form af fredelige internationale konkurrencer, men undertiden som uforsonlige modsætninger og direkte krigsførelse, som vi oplevede i kølvandet på Jugoslaviens opløsning i 1990'erne.

Begyndende modernisering

Men der var også langt mere gunstige følger af begivenhederne i 1848. De mænd, der havde fremprovokeret den nye forfatning, blev kaldt de Nationalliberale, de opfattede sig som en ny elite, eller med et udtryk fra en af deres ledere: *de begavede, de dannede og de formuende* i det danske samfund. Denne gruppe bestod af embedsstanden, de intellektuelle og en ny gruppe virksomhedsejere, som fx brygger I. C. Jacobsen, Carlsbergs grundlægger. De ønskede ikke bare en politisk, men også en gennemgribende økonomisk, erhvervsmæssig og videnskabelig modernisering af Danmark. Og en sådan moderniseringsproces iværksatte de Nationalliberale, som blev de nye politiske magthavere i årene efter 1848.

Man kan sammenfatte disse moderniseringsbestræbelser på fire felter, hvor det danske samfund gennemløber markante udviklinger:

- a) *Frihedsrettigheder og politisk offentlighed*: Grundloven garanterede en række fundamentale frihedsrettigheder for den enkelte borger: religions- og ytringsfrihed, ejendomsrettens ukrænkelighed samt forenings- og samlingsfrihed. Disse friheder sikrede, at et liberalt-demokratisk politisk system kom til verden, et system der grundlæggende fungerede i kraft af en fri og åben politisk debat, det man kalder en politisk offentlighed. Den offentlige debat skulle afspejle sig i Rigsdagens lovgivning, således at de lovforslag, der var baseret på de stærkeste argumenter, ville ende med at blive vedtaget.
- b) *Frihandel og frit marked*: Reformerne i løbet af 1850'erne gik ud på at transformere Danmark fra at være et feudalt samfund, hvis erhvervsstruktur var styret af lavene, til at blive et samfund baseret på et frit marked og frihandel. I 1848 havde lavene stadig eneret på at producere og sælge en række produkter. Og adgangen til lavene var stærkt begrænset og styret af forældede betingelser. Med Næringsloven af 1857 åbnes der mulighed for, at enhver frit kan nedsætte sig som håndværksmester eller handlende overalt. Loven betød en voldsom frisættelse af økonomisk aktivitet og energi både lokalt og nationalt.
- c) *Produktion og transport*: Allerede i midten af 1770'erne udviklede skotten James Watt dampmaskinen, som betød en revolution af produktion og transport. Den energi, som maskinen ydede, og som konstant blev forøget gennem udvikling af maskinerne, var nemlig betydeligt mere fleksibel end tidligere energikilder som vand- og vindkraft. Maskinen var så at sige uafhængig af tid og sted. Omkring 1848 kommer en industriel udvikling så småt i gang i Danmark; I. C. Jacobsen grundlægger således Carlsberg i 1847. Og vi får en begyndende udbygning af transportnettet: den første jernbane mellem København og Roskilde bliver også indviet i 1847. I disse år var udbygningen af dampskibslinjerne mellem landets egne også i fuld gang. De forbedrede transportmuligheder var forudsætningen for en øget handel og derfor helt afgørende for at få iværksat en økonomisk vækst.

MATHILDE FIBIGER OG DAMERNES FRIGØRELSE

I 1850 udgav den kun 19-årige Mathilde Fibiger (1830-1872) under pseudonymet Clara Raphael romanen *"Tolv Breve"*. I disse breve forsvarer Mathilde Fibiger kvindens ret til at leve sit liv på egne betingelser og udvikle sig selvstændigt uafhængigt af en (ægte)mand. Bogen er det første feministiske værk i dansk litteratur, og den skabte voldsom debat, selv om den i forordet varmt blev anbefalet af Johan Ludvig Heiberg, der var tidens dominerende kulturpersonlighed og smagsdommer. Mathilde Fibigers følgende to romaner blev fiaskoer, og hun opgav efter få år sit forfatterskab.

Hun tog i 1866 eksamen som telegrafist og blev både landets første kvindelige telegrafist og tjenestemand. Mathilde Fibiger nåede inden sin død at blive indmeldt i det nystiftede Dansk Kvindesamfund.

Mathilde Fibiger blev en pioner, der var for tidligt ude, i det projekt, der hedder kønnenes ligestilling. For Mathilde Fibiger var ligestilling dog ikke målet; kvinden måtte ikke komme til at blive ligesom manden. Hun skulle stadig være kvindelig og burde anerkendes som sådan af samfundet på lige fod med manden.

Mathilde Fibiger

"Hvad Ret have Mændene til at undertrykke os? Thi underkuede ere vi, om end Lænkerne ere forgylde. Den Stærkeres Ret! Hvori bestaar da deres Overmagt? I Forstand staae vi ikke tilbage for dem, vi overgaae dem i Entusiasme og Kraft til Opoffrelse. Men der er en Feil, vi have tilfældes, som hos os har taget en Retning, som giver os i deres Vold. (...)

Vor Forfængelighed gaaer ud paa at behage andre, og det gjør os afhængige. Det er Forfængeligheden, som drager vor Sjæl fra det Store, som adsplitter vore Evner, der forenede kunde og skulde have virket for et stort Maal. Det er den, som faaer os til at søge udenfor os, hvad Enhver har i sin egen Sjæl."

(Mathilde Fibiger: *Clara Raphael – tolv Breve. Af Tredie Brev, 1850*)

d) *Ernæring og befolkningstilvækst*: Baggrunden for Landboreformerne i 1780'erne var ønsket om en bedre udnyttelse af landbruget. I første halvdel af 1800-tallet foregik der en mere intensiv bearbejdning af jorden, og det gav grundlag for en større produktion af fødevarer. Den danske befolkning voksede stærkt i perioden; især en mere målrettet udnyttelse af kartoffelplanten – kartofler blev den væsentligste del af fattigfolks kost i 1800-tallet – gav grundlag for den øgede befolkning. Det handlede om, at børnedødeligheden blev nedbragt gennem bedre ernæring og hygiejne i de lavere lag af befolkningen.

OVERSIGT	7. 1849 JUNIGRUNDLOVEN
1835	H.C. Andersens første Eventyr fortalte for Børn udkommer
1848	Første Slesvigske Krig (slutter 1850)
1849	Junigrundloven
1857	Næringsfrihedsloven
	Øresundstolden droppes
1863	Helstatsforfatningen
1864	Anden Slesvigske Krig: grænsen ved Kongeåen

8. 1901 Systemskiftet

TIDSLINJE		
1	960	Danmarks fødsel
2	1241	Jyske Lov
3	1397	Kalmarunionen
4	1536	Reformationen
5	1660	Enevælde
6	1788	Landboreformerne
7	1849	Grundloven
8	1901	Systemskiftet
9	1933	Kanslergadeforliget
10	1950	Kold krig og velfærdsstat
11	1973	Jordskredsvalg og oliekrise
12	2001	DK en del af globen

Årene omkring 1900 markerer nogle afgørende nybrud i dansk historie. I 1899 afsluttes den største arbejdskamp i danmarkshistorien, Storlockouten, med *Septemberforliget*, hvor arbejdsgivernes organisationer anerkender arbejderens ret til at lade fagforeningerne forhandle deres løn- og arbejdsvilkår, og man enes om regler for, hvordan konflikter mellem parterne på arbejdsmarkedet i fremtiden skal løses – regler som grundlæggende stadig gælder. Og i 1901 slutter det langvarige politiske modsætningsforhold mellem Højre og Venstre, som vi kalder forfatningskampen, med *Systemskiftet*. Det nye ligger her i, at kongen for første gang udnævner en regeringsleder fra bondepartiet Venstre, og det parlamentariske princip indføres som praksis i dansk politik. Parlamentarisme vil sige, at en regering skal have et flertal bag sig eller ikke må have et flertal imod sig i Folketinget – også denne regel gælder endnu, da den blev sat ind i Grundloven i 1953.

Som det fremgår, er disse vendepunkter i høj grad også endepunkter i en ret lang urolig, ja undertiden voldsom udvikling, som prægede Danmark fra ca. 1870. Den moderniseringsproces, som blev igangsat i årene efter 1848, førte i 1800-tallets sidste årtier til nogle modsætninger, som efterhånden fik karakter af konflikter, der fandt deres – foreløbige – løsning omkring 1900.

Andelsbevægelsen

Med tabet af Slesvig i 1864 var Danmark blevet "amputeret ved hoften", som forfatteren Herman Bang senere formulerede det. For at forstå udviklingen i det danske samfund fra 1864-1920 må man ikke glemme, hvor stor en betydning tabet af Sønderjylland spillede for den nationale bevidsthed. I den offentlige debat stillede man ofte spørgsmålet, om Danmark overhovedet ville kunne overleve som stat. Reaktionen på dette truende spørgsmål var dobbelt. I første omgang håbede man på, at Prøjsen i en

krig ville lide nederlag til en af de andre europæiske stormagter og derefter blive tvunget til en afstemning om grænsedragningen i Slesvig. Efter Prøjsens sejr over Østrig i 1866 og især Frankrig i 1870, som fører til en forening af de mange tyske småstater i det tyske kejserrige – en ny superstormagt på det europæiske kontinent – må danskerne opgive dette håb. Efter 1870 begynder Danmark at acceptere sin status som småstat – og man koncentrerer sig om at udvikle og styrke samfundet indadtil.

Perioden 1830-1870 er blevet kaldt *kornsalgssperioden* i dansk landbrug, fordi værdien af det eksporterede korn var større end værdien af husdyr (selv om produktionen af husdyr var størst). Fra midten af 1870'erne blev det på grund af de forbedrede transportmidler muligt at eksportere billig hvede af høj kvalitet fra Ukraine og USA til de store vesteuropæiske markeder. Det ramte de danske landmænd hårdt. Men deres reaktion på denne langvarige krise i kornpriserne var en storstilet omlægning af det danske landbrug. Danske bønder gik over til at satse på at producere og eksportere *animalske* produkter af høj kvalitet, altså okse- og i svinekød samt mejeriprodukter. Denne omlægning krævede både kapital, teknologi, kvalificeret arbejdskraft og et effektivt transportnet.

De danske bønder tog disse udfordringer op, og de oprettede andelsforetagender (slagterier, mejerier og brugsforeninger), så de faktisk selv kontrollerede hele processen fra stald til eksportmarked. Omlægningen blev en stor succes, idet danske landbrugsvarer erobrede store markedsandele på de udenlandske markeder, især det engelske, som var datidens vigtigste. Det forspring inden for landbrugsteknologi, som danske landmænd her skabte, har dansk landbrug på mange måder formået at fastholde frem til i dag. Det medførte en velstående og selvbevidst gårdmandstand, som kom til at spille en betydelig rolle i det danske samfund i de følgende 100 år.

Forfatningskampen

Omkring 1870 trådte bønderne også for alvor ind på den politiske scene. Efter nederlaget i 1864 havde man i 1866 foretaget en revidering af grundloven, og i den forbindelse blev valgretten til Landstinget stærkt indskrænket, således at kun 27 af tingets 66 pladser blev besat ved almindelig valgret, 27 ved en stærkt indskrænket valgret, så kun godsejerne og de store skatteydere i byerne havde valgret til denne gruppe, og de sidste 12 blev valgt af kongen. Det betød, at den politiske sammensætning af Folketinget og Landstinget blev meget forskellig.

Som en konsekvens af dette begyndte de folkevalgte i de to ting at samle sig i egentlige partier. Bøndernes repræsentanter samlede sig i Venstre, mens gods-